

03. *Neçökleti* ve *Netegleti* Soru Zarflarının Yapıları Üzerine¹

Salih DEMİRBILEK²

APA: Demirbilek, S. (2024). *Neçökleti* ve *Netegleti* Soru Zarflarının Yapıları Üzerine. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (42), 30-36. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13968475>

Öz

Bu çalışmada Türk dilinin tarihî metinlerinde sadece Eski Uygur Türkçesinde karşımıza çıkan *neçökleti* ve *netegleti* soru zarfları incelenmiştir. Her iki soru zarfından *neçökleti* daha çok sıklık kullanımına sahiptir. Bundan dolayı da anlam çerçevesi *netegleti* soru zarfına oranla daha geniştir. *Netegleti* soru zarfı ise Eski Uygur metinlerinden şimdilik sadece Altun Yaruk'ta iki yerde tespit edilmiştir. İki sözcüğün ilk yayınlanan Eski Uygur metinlerindeki yazımları ile günümüzde yayınlanan Eski Uygur metinlerindeki yazımları farklılık göstermektedir. Buna göre *neçökleti* soru zarfı ilk Eski Uygur Türkçesi metinlerinde *näçäklädi* ~ *näçäkläti* şeklinde transkribe edilmiştir. Benzer şekilde *netegleti* soru zarfı da *nätäglädi* / *nätägläti* biçiminde transkribe edilmiştir. Sözcüğün yapısında bulunan *-ledi* / *-leti* birleşik ekinin son hecesindeki ünsüz kimi yayınlarda tonlu kimi yayınlarda tonsuz ünsüzle kaydedilmiştir. Bu çalışmada ekin geçtiği diğer örnekler dikkate alınarak tonsuz şekli *-leti* varyantı tercih edilmiştir. *Neçökleti* soru zarfı metinlerde daha sık kullanıldığı için daha geniş anlamlara sahiptir. Sözcük metinlerde araştırmacılar tarafından metinde geçtiği yerdeki bağlamına göre “nasıl, neden, niçin, hangi şekilde, ne suretle, hangi sebeple” şeklinde anlamlandırılmıştır. *Netegleti* soru zarfı ise sadece Altun Yaruk'taki iki örnekle sınırlı şekilde tespit edildiği için daha dar anlama sahiptir. Sözcük metinde “nasıl, ne şekilde” anlamlarıyla geçmektedir. Yine her iki soru zarfının tartışmalı olan *-leti* birleşik ekinin yapısı için bu çalışma içinde *-gA(y)tı* ve *-seti* birleşik eklerinin çözümü dikkate alınarak ol erti biçimi teklif edilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Neçökleti*, *Netegleti*, Eski Uygurca, Soru zarfları, Altun Yaruk

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: 23

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 30.07.2024-**Kabul Tarihi:** 20.10.2024-**Yayın Tarihi:** 21.10.2024; DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13968475>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Eski Türk Dili Anabilim Dalı / Assoc. Prof. Ondokuz Mayıs University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature (Samsun/Türkiye), **eposta:** salihd@omu.edu.tr, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-6000-7656>, **ROR ID:** <https://ror.org/028k5qw24>, **ISNI:** [0000 0004 0574 2310](https://orcid.org/0000-0004-0574-2310), **Crossref Funder ID:** [501100004202](https://orcid.org/501100004202)

On the Structure of the Question Adverbs *Neçökleti* and *Netegleti*³

Abstract

In this study, the interrogative adverbs *neçökleti* and *netegleti*, which we encounter only in Old Uyghur Turkish in the historical texts of the Turkish language, were examined. Of both interrogative adverbs, the prefix *neçökleti* is used more frequently. Therefore, its semantic framework is wider than the *neteglet* question adverb. The *Netegleti* interrogative adverb has so far only been identified in two places in Altun Yaruk, among the Old Uyghur texts. The spellings of the two words in the first Old Uyghur texts differ from their spellings in today's Old Uyghur texts. Accordingly, the *Neçökleti* interrogative adverb was transcribed as *näçäklädi* ~ *näçäkläti* in the first Old Uyghur Turkish texts. Similarly, the question adverb *netegleti* is also transcribed as *nätäglädi* / *nätägläti*. The consonant in the last syllable of the *-ledi* / *-leti* compound suffix in the structure of the word was recorded as a toned consonant in some publications, and as a toneless consonant in others. In this study, considering other examples where the suffix is used, the toneless form *-leti* variant was preferred. The interrogative adverb *neçökleti* has broader meanings because it is used more frequently in texts. The word has been interpreted by researchers in the texts as "how, why, why, in what way, in what way, for what reason" according to the context of the place where it is mentioned in the text. The interrogative adverb *Netegleti*, on the other hand, has a narrower meaning as it was identified only in two examples in Altun Yaruk. The word is used in the text with the meaning of "how, in what way". Again, the structure of the *-leti* compound suffix, which is controversial in both interrogative adverbs, is proposed in this study by taking into account the solution of the *-gA(y)tı* and *-seti* compound suffixes.

Keywords: *Neçökleti*, *Netegleti*, Old Uyghur, Interrogative adverbs, Altun Yaruk.

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.
Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.
Funding: No external funding was used to support this research.
Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.
Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.
Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 23
Ethics Complaint: editor@rumelide.com
Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 30.07.2024-**Acceptance Date:** 20.10.2024-**Publication Date:** 21.10.2024; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.13968475>
Peer Review: Two External Referees / Double Blind

1. Giriş

Türk dilinin tarihî dönemlerinde kullanılmış ancak günümüzde kullanımdan düşmüş nice sözcük ve sözcük grupları bulunmaktadır. Bu dil birimleri zamanla anlam ve işlev kayıplarına uğramak suretiyle birer eskicil (arkaik) dil birimine dönüşürler. Nitekim bu makalede söz konusu olan *neçökleti* ve *netegleti* soru zarfları da bu eskicil dil birimlerindedir.

Türk dilinin Eski Uygur Türkçesi döneminde kullanılmış olan *neçökleti* ve *netegleti* soru zarfları diğer dönemlerde görülmezler. Bu haliyle bu iki soru zarfı aynı zamanda Eski Uygur Türkçesinin karakteristik söz varlığına dahildirler.

Bu iki soru zarfı içerisinde *neçökleti*, *netegleti* soru zarfına oranla daha sık kullanıma sahip olmuştur. Nitekim *neçökleti* birkaç eserde karşımıza çıkmaktayken; *netegleti*'ye ise sadece *Altun Yaruk*'ta tesadüf edilmiştir.

Her iki soru zarfına yukarıda dile getirildiği gibi sadece Eski Uygur metinlerinde rastlanılmışken; her iki soru zarfının gövde biçimleri olan *neçök* ve *neteg* ise Tarihî Doğu Türkçesinin lehçelerinde ve modern yazı dillerinde kullanılmaya devam etmiştir.

Bu makalede daha önce ayrı bir çalışma konusu olarak ele alınmamış bu iki soru zarfının ses ve şekil yapıları ile anlam özellikleri üzerinde durulmuştur. Her iki soru zarfının yapıları üzerinde ileri sürülmüş düşünceler belirtildikten sonra söz konusu zarflar için ayrıca yeni bir etimoloji önerisinde bulunulmuştur.

2. Neçökleti⁴

Eski Uygur metinlerinde sık geçen soru zarflarından birisi de *neçökleti*'dir. Sözcüğün Türk dilinin diğer tarihî yazı dillerinde tanıklanmamış olmasına karşın; gövde biçimiyle tarihî lehçelerde ve Karluk-Kıpçak modern yazı dillerinde kullanımı devam etmektedir.

2.1. Sözcüğün Fonetik Çerçevesi

İlk Eski Uygur Türkçesi çalışmalarında sözcük Alman ekolüne bağlı kalınarak *näçäklädi* ~ *näçäkläti* şeklinde dudak uyumuna bağlı olarak okunmuştur (Caferoğlu 2011: 135).

Günümüz Eski Uygur Türkçesi çalışmalarında ise sözcüğün dudak uyumuna aykırı biçimde transkripsiyonlanması yaygınlaşmaktadır. Buna göre sözcük Eski Uygur Türkçesi metinlerinin ilmi yayınlarında muhtemelen Mani metinlerindeki yazımı dikkate alınarak dudak uyumuna aykırı biçimiyle *neçök* şekliyle yer almaktadır. Bu son yazım Eski Uygur Türkçesi çalışmalarında artık baskın hale gelmiştir.

Yine sözcüğün fonetiğiyle ilgili öne çıkan bir başka ayrıntı ise *-ledi* ~ *-leti* morfeminin kimi çalışmalarda ses uyumuna bağlı olarak tonsuz okunmuşken; kimi çalışmalarda ise uyumunun dışına çıkılarak transkribe edilmesidir⁵. Son çalışmalarda ekin *-leti* şeklinde ünlü-ünsüz uyumuna aykırı biçimiyle kaydedilmesi yaygınlaşmıştır. Bu yaygınlığın bir sebebi de ekin yapısının *+LA+ tı* şeklindeki çözümüdür.

⁴ Son çalışmalar dikkate alınarak bu yazım tercih edilmiştir.

⁵ Näçükläti "niçin, nasıl" (Gabain 2007: 72, 287); neçökledi "nasıl; niçin" (Elmalı 2016: 407).

2.2. Sözcüğün Anlamsal Çerçevesi

a. Nasıl

(khu)rm(uz)ta t(e)ngri y(a)rl(a)kançuçı köngüllük erti şmnuğ **neçükleti** ölürdi tip sizik aitsar T.Ia. 8-11 “Khormuzta tanrı merhametli kalbli idi, şeytanı **nasıl etti** öldürdü diye (bir kimse) şüphelenerek sorarsa (Coq 1936: 16)⁶

ej aşnu kayudın ölür yavaz belgüleri **neçökledi** bahşısı ötrü inçe tıp tedi 605-607 “Birisinin bedeni öldüğünde (bedeni) ilk önce neresinden ölmeye başlar, kötü alametler **nasıl** ortaya çıkar?” (Elmalı 2016: 80, 234)

b. Neden

neçökledi anıñ têtsıları ança üküş edgü[sin] tegmiş bolurlar 3982- 3983 “**Neden** onun öğrencileri bu kadar çok üstünlüğe ulaşmış olurlar?” (Elmalı 2016: 199, 274)

c. Niçin

élig be:g inçe té:p té:di ay yekler terkin sözleñler ..**ne:çökledi** meniñ balıkımdaki uluşumdaki i:g toga kétmez “Hükümdar şöyle dedi: Ey şeytanlar hemen söyleyin, **niçin** benim şehrimdeki hastalık gitmez?” (Demirci 2014: 41, 114)

yılki ajunınta barmış tınlıg **neçökledi** ezüg sav sözlemedi erki 1787-1788 “Hayvan varlığına girmiş olan canlı **niçin** yalan söylemedi acaba?” (Elmalı 2016: 122, 249)

tükel bilge teñri burhan asenkélig yolta yor[ıyur] erken **neçökledi** adın tınlıglar üçün [isi]g özin idaladı erki 3092- 3095 “Tam bilge, Tanrı Buda, sayısız yollarda yürürken, **niçin** diğer canlılar için canını terk etti acaba?” (Elmalı 2016: 170, 264)

d. Hangi şekilde

näçüklädi ~ näçükläti “hangi şekilde?” (Wilkens 2021: 489).

e. Ne suretle, hangi sebeple

näçüklädi “neden, nasıl, neden dolayı, ne suretle, hangi sebeple” (Caferoğlu 2011: 135).

3. Netegleti⁷

Sözcüğün sadece Eski Uygur Türkçesi metinlerinde tespit edilmiş olduğu daha önceden ifade edilmişti. Eski Uygur Türkçesinde kullanımı ise son derece sınırlıdır. Sözcük Eski Uygur Türkçesi metinlerinden sadece Altun Yaruk'ta tespit edilmiştir. Altun Yaruk'ta iki yerde geçmektedir (Kaya 2021: 805).

Sözcük, Clauson'un sözlüğünde sözcük madde başı olarak geçmediği gibi; *ne:te:g* / *neteglik* maddelerinde de geçmemektedir (Clauson 1972: 776). Wilkens'in sözlüğünde ise *nätäglädi* / *nätägläti*

⁶ Coq eserinin sözlük kısmında sözcüğü “Neçüklemek: Nasıl yapıp yapmak” şeklinde almıştır (Coq 1928: 40).

⁷ Son çalışmalar dikkate alınarak ünsüz uyumuna bağlı biçimi tercih edilmiştir.

“nasıl, ne şekilde” şeklindedir (Wilkens 2021: 489).

3.1. Sözcüğün Fonetik Çerçevesi

Netegleti sözcüğünün fonetiği ile ilgili olarak görülen tek sorun gövdeye eklenen birleşik ekin ünlü-ünsüz uyumuna bağlı olarak nasıl transkripsiyonlandığı ile ilgilidir.

Eski Uygurcanın son zamanlarda yayınlanmış kapsamlı eşdizim sözlüğünde sözcük için ikili yazımla madde başı yapılmıştır: *nätäglädi / nätägläti* “nasıl, ne şekilde” (Wilkens 2021: 489).

Erdal, Eski Türkçe ile ilgili gramer kitabında sözcüğün yapısını açıklarken -leti birleşik ekindeki son heceyi -*ti* zarf yapan eke dayandırdığı için *nätägläti* yazımını kullanmıştır (Erdal 2004: 133). Sözcüğün tek geçtiği Altun Yaruk metnin tamamını yayınlayan Kaya ise sözcüğü eserinde *netegleti* biçiminde kaydetmiştir (Kaya 2021: 805). Bu çalışmada sözcüğün transkripsiyonlanmasında Kaya’ya uyulmuştur.

3.2. Sözcüğün Anlamsal Çerçevesi

Eski Uygur Türkçesinde kullanılmış olan sözcük sınırlı bir kullanıma sahiptir. Sözcük “nasıl, ne şekilde” (Ölmez 2019: 521) anlamlarıyla soru zarfı görevinde kullanılmıştır.

... adınlar netegleti iki türlüg nom yokı bultukmazı üze b(e)kiz b(e)lgülüg erür tip tiser 2560- 2561 (Kaya 2021: 168). “...başkaları nasıl iki türlü öğretinin yokluğu ve bulunmazlığı sayesinde açıkça bellidir? dersin... (Çetin 2008: 305).

... netegleti emlegü ol ... 15242- 15243 (Kaya 2021: 571) “nasıl edecek” (Çetin 2008: 305).

4. Neçökleti ve Netegleti Soru Zarflarının Yapıları

Clauson eserinde herhangi bir köken bilgisi açıklaması vermemiştir (Clauson 1972).

Menges, neçökleti sözcüğünün yapısı için iki varsayım ileri sürmüştür: “*näçükläti < näçük + -la topluluk eki + ti vasıta eki? ya da näçük-lä + t- geçişli fiil yapısı + i zarf-fiil eki “niçin? Nasıl?”* (Menges 2020: 183)

Tekin, {-*mAtı(n)*} zarf-fiilin yapısını açıklarken ekteki {-*ti(n)*} morfemini -*leti* ile ilişkilendirmiş ve şu açıklamayı yapmıştır: “{-*mAtı(n)*}ekin {-*ti(n)*} elementi için bu gerundium ekinin sadece Uygurcada neçöklet-i ~ neçöklet-di “nasıl yaptı, hangi tarzda yaptı” zarf yapısı içerisinde bulunan olumlu anlamdaki köke eklenmiştir.” (Tekin 2004: 620; Tekin’den Aktaran Demirci 2010: 208) Tekin yazısında ayrıca {-*ti(n)*} ekinin Halaç Türkçesindeki -(X)p zarf-fiil ekini karşıladığına işaret etmiştir.

Sözcüklerin yapıları üzerine görüş bildiren araştırmacılardan birisi de Erdal’dır. Erdal, neçök ve neteg sözcüklerinin üzerine getirilmiş olan -*leti* birleşik ekinin çözümlenmesini *Old Turkic Word Formation -I ve A Grammar of Old Turkic*’te neçökleti sözcüğünün yapısını çözümlerken *netegleti, birtimleti, kaltı* gibi zarfları da dikkate alarak her ikisi de zarf yapan +*la* ve +*ti* ekleri üzerinden açıklar (Erdal 1991: 406-407; Erdal 2004: 213). Erdal’ın bu görüşü Eraslan tarafından da desteklenmiştir: *Neçökleti (< neçük+le+ti)* “niçin, nasıl” (Eraslan 2012: 238). Yine Erdal’ın görüşüne göndermede bulunan Ölmez -*leti* eki için zarf yapan isimden isim yapma eki demektedir (Ölmez 2019: 325). Ercilasun, Türkçe için ortaya koymuş olduğu pekiştirme enklitiği teorisinin beşinci maddesinde: “Pekiştirme enklitikleri +çA,

+*tl eşitlik ekleriyle ve l, m, n, η, m pekiştiricileriyle sıkça bir araya gelebilir.*” dedikten sonra verdiği örnekleri içinde Erdal 1991’e göndermede bulunarak *birtemleti, neçökleti, netegleti ve körügleti*’ye yer verir (Ercilasun 2021: 473).

Neçök ve neteg soru zarflarının üzerine gelmiş olan *-leti* birleşik ekinin yapısı için ileri sürülmüş görüşlerden farklı olarak *ol ve erti* pekiştiricilerinin bulunduğu ve büzüşme neticesinde *-leti* birleşik ekinin ortaya çıktığı da düşünülebilir. Nitekim Karahanlı dönemi Kur’an Tercümelerinden Rylands nüshasında da buna benzer kalıplaşmalar görülmektedir. Eseri yayınlayan Ata, metinde geçen *- GatI ~ - GAytI ve -seti* eklerini şu şekilde çözümlenmiştir: *- GatI ~ - GAytI (< - GA ~ - GAy erti) ; -seti (- se erti)* (Ata 2019: 160-161).

Bu örneklerden hareketle neçök ve neteg sözcüklerinin üzerlerine getirilmiş olan *-leti* birleşik ekinin yüklem yapan *ol ve erti* pekiştiricilerinin zamanla kalıplaşarak ekleşmesiyle oluştuğu şeklinde bir öneri ileri sürülebilir: *Neçök+leti < neçök + ol erti; neteg+leti < neteg + ol erti.*

Neçök ve neteg sözcüklerinin *-leti* ekini üzerlerine almış olmalarına karşılık herhangi bir anlam değişimine uğramamaları da yüklemleştirici görevinde kullanılan *ol “-DXr” ve erti “idi”* pekiştiricilerinin sadece morfolojik işlevleriyle ilgili olmasından kaynaklanmaktadır.

5. Sonuç

Bu çalışmada *neçökleti* ve *netegleti* soru zarflarının ses ve şekil özelliklerinin dışında anlam ve etimolojileri üzerinde durulmuştur. Eski Uygur Türkçesi dönemi metinlerinde karşımıza çıkan her iki zarf diğer dönem metinlerinde kullanılmamıştır. Bu haliyle iki zarf da dönemleri için karakteristik birer leksik öge durumundadırlar. Muhtemelen ağızlarda kullanılmış birer dil ögeleridir.

Her iki soru zarfından *neçökleti ~ neçökledi* metinlerde netegleti soru zarfına oranla daha sık karşımıza çıkmaktadır.

Neçök soru zarfı ilk ilmî çalışmalarda dudak uyumuna bağlı olarak transkripsiyonlanmışken; günümüz ilmî çalışmalarında ise dudak uyumunun dışına çıkılarak transkripsiyonlanması yaygınlaşmıştır. Yine her iki soru zarfının yapısında yer alan *-leti* birleşik eki de kimi ilmî çalışmalarda *-ledi* şeklinde ünlü-ünsüz uyumuna tabi olarak okunmuş olsa da *-leti* şeklinde ünlü-ünsüz uyumuna aykırı biçimi daha yaygınlaşmıştır.

Her iki soru zarfının da yapıları üzerine Marcel Erdal’ın görüşü genel kabul görmektedir. Erdal’a göre *neçök* ve *neteg* soru zarflarının üzerine gelmiş *-leti* biçimbiriminin iki ayrı enklitik ekinin kaynaşmasından oluştuğu görüşündedir.

Bu görüş dışında *-leti* biçimbirimi *-GatI ~ -GAytI (< - GA ~ - GAy erti) ; -seti (- se erti)* (Ata 2019: 160-161) eklerindeki çözüme benzer şekilde de tahlil edilebilir. Buna göre *neçökleti* ve *netegleti* soru zarfları yüklem yapan *ol erti* bildirme kalıbıyla zamanla kalıplaşmaları sonucu oluşmuş olmalıdır: *neçökleti < neçök + ol erti; netegleti < neteg + ol erti.*

Kaynakça

- Ata, A. (2019). *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi. (Rylands Nüshası, Giriş – Metin – Notlar – Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (2007). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: At the Clarendon Press.
- Coq, A. Von Le (1928). *Türkçe Mâni El Yazmaları (Manichaika)*. C.I. (Çev. Fuat Kösearif). İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çetin, E. (2008). *On Üçüncü Yüzyıl Öncesi Türkçesinde Soru*. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Demirci, Ü. Ö. (2014). *Eski Uygurca Dört Çatik*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Elmalı, M. (2016). *Daşakarmapathāvadānamālā*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2021). La Enklitiği ve Türkçede Bir “Pekiştirme Enklitiği” Teorisi. *Makaleler II*. Ankara: Akçağ Yayınları. 458- 481.
- Erdal, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Leiden- Boston: Brill Leiden-Boston.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation. Vol.I*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Gabain, A. Von Marie (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, C. (2021). *Uygurca Altun Yaruk. Giriş, Metin ve Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Menges, K.H. (2020). *Türk Dilleri ve Halkları. Türklük Araştırmalarına Giriş*. (Çev. Erhan Taşbaş). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nadalyaev, V. M. - Nasilov, D. M., Tenişev, E.R., Şçerbak, E. M. (1969). *Drevnetyurskiy Slovar*. Leningrad: Akademija Nauk SSSR., İnstitut Yazykoznaniya.
- Ölmez, M. (2019). *Köktürkçe ve Eski Uygurca Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Tekin, T. (2004). On the Turkic Gerundial Suffix {-mAtı(n)}. *Makaleler II*. Yayıma Hazırlayanlar: Emine Yılmaz – Nurettin Demir. Ankara: Öncü Kitap Yayınları. Türkçesi: {-mAtı(n)} Gerundiumu Üzerine. Çev. Ümit Özgür Demirci. *Dil Araştırmaları Dergisi*. Sayı 6. Bahar 2010, 203-210 s.
- Wilkens, J. (2021). *Eski Uygurcanın El Sözlüğü*. 1. Bölüm. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.